

La llengua i el món del mar

El segle de la gran catàstrofe? (X)

MARCEL FITÉ

La investigació diacrònica del lèxic d'una determinada llengua pot ser enormement il·lustrativa a l'hora de conèixer la genèsi i la formació del patrimoni cultural d'un país.

Antonino Pangliaro

El verb *ensorrar*, a més d'enfonçar a la sorra, arruïnar algú o enfonsar-se un sostre, un edifici, etc., pot expressar també un sentiment: *Aquella pèrdua el va ensorrar*, *El que li has dit l'ha deixat ensorrat*, *És un home ensorrat*. És un altre exemple que podem afegir al dels mots que fem per a expressar estats d'ànim, sensacions o sentiments, formats a partir de referents procedents de la vida quotidiana, de l'entorn o de la història. (Vegeu «Llaurar tort», LLENGUA NACIONAL, núm. 39, pp. 5-7.)

En el català actual, a més de polisèmica, *ensorrar* és una paraula molt viva. I sospito que també força antiga. Segurament més i tot que la primera documentació de què tenim constància, extreta del *Lacavalleria* (1696), segons la dada aportada per Coromines. La meua sospita es basa en la lluita que han mantingut amb el mar algunes poblacions del nostre litoral al llarg de la història. Un exemple excel·lent ens l'ofereix la mateixa ciutat de Barcelona, la qual, com és sabut, arribà a ser la capital d'un gran imperi marítim, tot i que no disposava d'un port navegable mínimament segur i espaiós. No és pas casual que l'any 1229, quan Jaume I va reunir un fort contingent de naus (tan fort «que tota la mar era blanca de veles, tant era gran l'estol») per a conquerir Mallorca, ho fes al port de Salou, en comptes de la petita badia que hi havia entre el Puig de les Falcies i el futur convent de Santa Clara, badia que aleshores constituïa l'únic espai portuari de Barcelona i que, justament per això, ha estat anomenada pels historiadors port de Jaume I.

Des d'aleshores fins a la primeria del segle XIX, la lluita titànica per dominar l'espai marítim de la costa barcelonina fou una constant històrica que, força sovint, arribà a extrems dramàtics, amb fortes tempestes i naufragis que ocasionaren dotzenes de morts. Un dels

grans obstacles i perills amb què els mariners es trobaren fou el de la sorra. Una sorra que constantment cobria i esbocinava el dic protector que tan laboriosament s'anava edificant any rere any, encallava o ensorrava vaixells, fet que ocasionava pèrdues enormes (i famílies també *ensorrades*), i obligava a fer una tasca de drenatge i manteniment constants. Les acumulacions de sorra a l'entorn de l'escullera, sobretot a la part oriental, arribaven a sobreixir del nivell del mar, motiu pel qual es formaren zones pantanoses que la ciutat hàbilment anà aprofitant per a guanyar terreny al mar. Aquest és, en definitiva, l'origen de l'illa de Maians i, de retop, el de la barriada de la Barceloneta, ordenada construir per Felip V. Més enllà d'aquesta prou coneguda i lamentable circumstància històrica, la manera com els barcelonins han sabut convertir el que era un obstacle i un problema en un avantatge i un bé per a la seva ciutat ens recorda la traça amb què els pagesos, en aquella mateixa època, eren capaços de convertir en feixes fèrtils les múltiples i arbrades ondulacions del terreny —fet que causava admiració a molts forasters, alguns dels quals en deixaren constància escrita— i la manera com els raiers del Pirineu eren capaços de treure profit dels congostos i desnivells de la seva accidentada orografia i aprofitaven l'energia dels corrents de rius i rieres per a fer lliscar els raïls pel Segre i les Nogueres fins a tocar del mar.

Lògicament, a part del verb *ensorrar*, el contacte de la gent del país amb el mar ha generat moltes altres paraules, sovint també polisèmiques. L'origen de la majoria és prou evident: *mariner*, *marinada*, *marea*, *maregassa*, *marejol*, *maror*, *maresma*, *submarí*, *marisc*, *ultramari*, *embarcar*, *naufragar*, *àncora*, *ancorar*, *proa*, etc. Anava a apuntar, a més, *mareig* i *marejar*, encara que potser el seu origen no sempre resulta tan

transparent com en els dels casos anteriors. No hi manquen tampoc els múltiples refranys, copiosament recollits en obres especialitzades, com: *A la mar un peix no s'hi coneix*, *De gent de mar, Déu-nos-en-guard*, o *La mar és una femella que no deixa anar qui s'acotxa amb ella*; ni les locucions: *Anar a tot drap*, *a tota vela*, *a tot vent*...

Però on, a parer meu, la relació home-mar ha donat uns fruits més esponerosos ha estat en el camp del lèxic de la construcció de vaixells. Des dels noms dels oficis que hi intervenien —*mestres d'aixa*, *remolers*, *ferrers*, *velers*, *corders*, *calafatadors*, etc.— fins als noms de les diverses peces de fusta que s'elaboraven a partir dels troncs provinents del Montseny, del Montnegre o del Pirineu —els *pals* de les galeres, fets generalment d'abet; la *carena*, les *planxes* i els *ponts*, d'álber o pi; la *peramola* (peça per a encaixar el *pal*), de faig; el *paramitjal* (per a unir la proa amb la popa), d'alzina; el *trecanill* (per a unir el *pont* i els costats de la nau), d'alzina...—, passant pels noms de les diferents embarcacions que al llarg de la història han sortit de les nostres drassanes: *vaixells*, *galeres*, *naus*, *naus baioneses*, *barques*, *pàmfiles*, *galíotes*, *llenys*, *coques*, *llaguts*...

Amb aquesta enumeració no he pretès fer una exposició exhaustiva del lèxic relacionat amb el món del mar. Sóc conscient que hi manquen nombroses formes i expressions, i que la relació que us en presento n'és una mostra incompleta i arbitrària. El que en realitat m'interessava fer patent és que la llengua, qualsevol llengua, constitueix sempre una font de dades valuosíssima per a entendre de quina manera els individus que la parlen s'han relacionat amb la realitat extralingüística que els envolta, tant si aquesta era la del món dels raiers del Pirineu com si es tractava del món mariner del litoral. Aquest fet, evidentment, només s'explica per la capacitat creadora del llenguatge, per la capacitat que té el llenguatge de qualsevol comunitat per a adaptar-se i deli-

mitar les diferents manifestacions culturals que la mateixa comunitat ha estat capaç d'elaborar. Si ho observem bé, la major part de peces i d'embarcacions de què parlo en aquest article provenen de la manipulació i elaboració de la fusta. La intel·ligència i les mans humanes els han donat les formes adequades i precises, mentre que la llengua les ha classificades i referenciades, establint-se així un lligam poderosíssim, indestruïble, entre saviesa, tècnica i llenguatge; entre cultura i llengua. Observeu, a més, que si ajuntem aquest desplegament lèxic al conjunt de mots amb què els raiers designaven les peces que transportaven (vegeu «La llengua i el món dels raiers», LLENGUA NACIONAL, núm. 41, pp. 13-15), el nombre de paraules obtingudes a partir de la cultura de la fusta constitueix un camp semàntic riquíssim, autènticament enlluernador.

Com en el cas del món dels raiers, però, avui molts d'aquests mots tenen un ús certament restringit i, en alguns casos, fins i tot s'han convertit en autèntiques peces de museu. La realitat és que molts joves d'avui, no solament les desconeixen –fet que, d'acord amb els canvis socials, potser seria normal–, sinó que amb prou feines si distingeixen entre llenya i fusta. (No fa pas gaire, amb motiu de preparar una foguera, vaig sentir un grup de jovent que es dirigien al bosc a «buscar fusta per a fer foc».) I no us penseu pas que us parli de joves urbans, que en teoria viurien força d'esquena a moltes de les realitats que la diversitat de la natura els ofereix. No: el fet que us acabo d'explicar correspon a una població pirinenca, amb una forta relació històrica

Costa de Barcelona, segons el primer atlas de ciutats del món, el *Civitates Orbis Terrarum*, editat en 1572 (MHCB).

amb el món de la fusta i amb un cabal lèxic riquíssim transmès de pares a fills justament fins a la generació anterior a la dels joves esmentats. Si fa no fa, deus ser el mateix que va passar quan alguns joves lingüistes de casa nostra es van entossudir a defensar, contra mestral i ponent (i el més mínim sentit de la llen-

gua), la incorporació del mot «barco» al sistema lingüístic del català, menystenint o ignorant les nombroses formes tradicionals esmentades suara, i que, només per un seguit de vicissituds i tencacolls històrics, van deixar d'emprar-se i transmetre's amb la normalitat i la fluïdesa que ens hauria agradat. ←

Trias, néts de Joaquim, SA

TOTA LA VIDA FENT GALETES

Ctra. de Sils, 36
17430 Santa Coloma de Farners

Tel. 972 841213

Fax. 972 842414

www.triasbiscuits.com

e-mail: trias@triasbiscuits.com